חַיֵּב מלקות, משום שעבר על הלאו של (ויקרא י, ט) 'יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבאכם אל אהל מועד' (רש"י). וזו דעת רבי יהודה בכריתות (יג, ב, וראה שם התנאים החולקים עליו), שדורש מהיתור של 'שכר', לרבות שאר משקים המשכרים ['יין' הנאמר בפסוק, כדי ללמד שרק על היין חייב מיתה, ואילו על שאר משקין חייב מלקות]. ואף שמבואר להלן שדורשים בגזירה שוה 'שכר שכר' מנזיר ש'שכר' הוא יין, לענין ביאת מקדש סובר רבי יהודה שלא דורשים גזירה שוה זו, שכיון שטעם האיסור הוא משום שגנאי הוא להיכנס שיכור למקדש, אין לחלק בזה בין יין לשאר משקים המשכרים (תוס', וראה תוס' ישנים בשם רבינו אלחנן).

וְתִירוֹשׁ חַמָּרָא הוּא וְהָתַנְיָא הַנּוֹדֵר מִן הַתִּירוֹשׁ אָסוּר בְּכָל מִינֵי מְתִיקָה וּמוּתָּר בְּיַיִן - כשעברו ארבעים יום מסחיטת הענבים (רש"י), שאז עברה כל תסיסתו ומתיקותו ויצא מכלל 'תירוש', אבל תוך ארבעים יום אסור, שאז הוא עדיין מתוק והוא בכלל 'תירוש' ו'מיני מתיקה' (תוס' רי"ד בדעת רש"י, שיח יצחק).

וקושיית הגמ' היא, שגם לגבי מעשר שני, יש לפרש את לשון 'ואכלת' שנאמרה על 'ותירושך', שהכוונה היא לכל מיני מתיקה כגון ענבים ותאנים, ולא ליין אף אם הוא חדש, ששתיה אינה בכלל אכילה (תוס' רי"ד). ואף שמדאורייתא אין חיוב מעשר בפירות האילן [לדעת רוב הראשונים (ראה דרך אמונה תרומות ב ציה"ל ז)] (קושיית המהרש"א), יש שכתב, שזה דוקא לגבי תרומה ומעשר ראשון, אבל במעשר שני חייבים מהתורה בכל הפירות (יראים קמז), ולדבריו מובן, שהרי בפסוק זה מדובר על מעשר שני, ולכן ניתן לפרש ש'ותירושך' הוא כינוי לפירות מתוקים (גבורת ארי, אך ראה שם שחלק על הירא"ם).

וְהָכְתִיב וְתִירוֹשׁ יְקַבֵּיךְ יִפְרוֹצוּ, וסברה הגמ', שדוקא בפסוק 'ותירוש ינובב בתולות', העוסק בשבח ארץ ישראל לעתיד לבוא, יש לפרש ש'תירוש' הוא הענבים, וכוונת הפסוק היא שלעתיד לבוא כל הענבים יהיו עושים יין יפה, ולא כבימינו שישנם ענבים שאינם עושים יין יפה, אבל בפסוק 'ותירוש יקביך יפרוצו', הברכה היא על ריבוי היין שיהיה בשפע גדול [למי שמפריש מעשרות], ואם כן לכאורה אין טעם להזכיר את הענבים, ותירצה הגמ' שגם כאן יש לפרש שהברכה היא בענבים שיהיו משובחים ויצא מהם הרבה יין (תוספת יום הכיפורים).

וְהָא כְּתִיב זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ יִקַּח לֵב, וכאן אין לומר שהכוונה היא לדבר הבא מן התירוש, דהיינו יין, שהרי כבר כתוב יין בפסוק, ובהכרח ש'תירוש' הוא יין חדש שלא עברו עליו ארבעים יום, ו'יין' הוא ישן שעברו עליו ארבעים יום (תוס' רי"ד, תוספת יום הכיפורים), וכוונת הפסוק 'יין ותירוש', שלא רק יין ישן ומשכר 'יקח לב', אלא אפילו תירוש שהוא יין חדש 'יקח לב' (תוספת יום הכיפורים). ובאופן אחר יש לפרש, שיין ותירוש היינו הך, ובשניהם הכוונה ליין ישן, אלא שכל אחד מהשמות הללו רומז לדבר אחר, כמבואר להלן בגמ' (מהרש"א, תוספת יום הכיפורים).

אֶלָּא דְּכוּלֵּי עָלְמָא תִּירוֹשׁ חַמָּרָא הוּא וּבְנָדָרִים הֲלָךְ אַחַר לְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם - ואין דרך בני אדם לקרוא ליין 'תירוש', אלא קוראים כך למיני מתיקה, ולפיכך הנודר מן התירוש אסור בכל מיני מתיקה ומותר ביין (רש"י). והכל לפי דרך בני אדם שבאותו מקום ושבאותו זמן ושבאותה לשון (מאירי), ולפיכך, במקום שמדברים בלשון לע"ז, אם נדר מן התירוש בלשון הקודש, אסור ביין ומותר בכל מיני מתיקה, שדרך בני אדם המדברים בלשון לע"ז, לקרוא 'תירוש' רק ליין, וכלשון התורה (ר"ן נדרים נה, ב). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע יו"ד ריז, טז. וכשנודר מתירוש בלשון לע"ז, ראה ש"ך שם, כד ועצי לבונה ותוספת יום הכיפורים, כיצד הדין בזמננו).

זָכָה נַעֲשָׂה רֹאשׁ - זכה לשתות יין בשיעור הראוי, שנזהר מלשתות יותר מדי (רש"י כאן ובסנהדרין ע, א), דהיינו ששתה ממנו כדי צורכו להנאת גופו בלבד ולא כדי להשתכר (יד רמה סנהדרין ע, א), 'נעשה ראש' – שהיין מפקח לבו בחכמה (רש"י). והשיעור בזה הוא ביותר מרביעית, ובלבד שלא ישתכר, ומפקח את לבו לאחר שיפוג היין ממנו - ששכלו מתחדד מחמת היין, אבל בפחות מרביעית אינו מפקחו (תוספת יום הכיפורים, בפי' שני).

לֹא זָכָה נַעֲשָׂה רָשׁ - עני בממונו, שהיין מביא לידי זנות [ראה לעיל (עה, א) ובביאורנו שם], והזנות מביאה לידי עניות, כמו שנאמר (משלי ו, כו) 'כי בעד אשה זונה עד ככר לחם' (עיון יעקב, וראה עוד בגמ' לעיל שם ובביאורנו שם, שהשתיין מכלה את ממונו על היין). ויש שפירשו, שנעשה עני בדעת על ידי השכרות, ההיפך ממי שזכה לשתות במידה ראויה, שנעשה פיקח (רוב דגן, עין הבדולח).

מַנַּיִן לְסֵירָה שֶׁהִיא כְּשֶׁתָּיָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, והוא הדין לגבי תרומה, אסור לטמא ולזר לסוך בשמן של תרומה [כמבואר בנדה (לב, א)], וכן באיסורי הנאה נאסרה סיכה כשתיה [כמבואר בפסחים (כה, ב)], אבל בשאר איסורי אכילה שאינם איסורי הנאה, אין סיכה כשתיה ומותר לסוך בהם (ר"ת בתוס' להלן עז, א ובתוס' ישנים כאן). ויש שכתב, שדוקא לגבי שמן הסמיכו מהפסוקים שסיכה כשתיה, אבל לא בשומן וחֵלב (ר"ת בתוס' נדה לב, א), ולכן אפילו ביום הכיפורים מותר לסוך בשומן וחֵלב (מחזיק ברכה או"ח תריד, א, בשם ספר הבתים). ויש שכתב, שגם בחֵלב ושומן סיכה כשתיה, ואף בשאר איסורי אכילה (ארחות חיים מאכלות אסורות מה, הובא בב"י יו"ד קיז, וראה דעות נוספות בט"ז שם, ד, ובנקודות הכסף שם). ■ להלכה, יש שדעתו שסיכה כשתיה אף בשאר איסורים [כארחות חיים] (ביאור הגר"א או"ח שכו, יט). אך מנהג העולם לרחוץ עם בורית הנעשית מחֵלב [כרבנו תם], מלבד כמה מדקדקים שנזהרים בזה. אמנם אם מצוי להשיג בורית שאינה נעשית מחלב, בודאי נכון לחוש לדעת המחמירים בזה (ביאה"ל שם, ולענין בורית שהיא פגומה לאכילה, ראה משנ"ב מהדו' דרשו שם).

אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר זֵכֶר לַדָּבָר וְכוּ' - שאין זו ראיה גמורה, משום שיתכן שכוונת הפסוק 'כמים בקרבו' על רחיצה ולא על שתיה, ולדמות רחיצה לסיכה, וכמבואר בגמ' לעיל (תוס' ישנים). ויש שביאר, שאין הפסוק מדבר בענין שתיה וסיכה כלל, אלא הוא משל לקללה הנכנסת בגוף הרשעים, ואין להביא ראיה מפסוק הנאמר בדרך משל (ריטב"א).

ויש שכתבו, שעיקר הלימוד של סיכה כשתיה הוא לימוד גמור והוא דין דאורייתא, אולם זה הוא רק לענין דין ה'חפצא' שהשתמשות בסיכה היא כהשתמשות בשתיה, לפי שהדבר עומד לסיכה כפי שעומד לשתיה, ולפיכך זר שסך משמן תרומה חייב בקרן וחומש, אבל לענין החשבת מעשה סיכה כמעשה שתיה כלפי ה'גברא', אין אומרים שסיכה כשתיה, ואם כן באיסור התלוי במעשה אכילה ושתיה, כמו ביום הכיפורים, אין בזה איסור מהתורה, ולכן אמרו שלענין זה אין מהפסוק ראיה לדבר רק זכר לדבר (חי' הגרי"ז על הרמב"ם, במכתבים עמ' 156, זכרון שמואל א, ו. וראה עוד דעות הראשונים בענין אם סיכה כשתיה היא מדאורייתא או מדרבנן, בתוס' להלן עז, א, תוס' ישנים וריטב"א כאן, תוס' יום הכיפורים להלן שם, ושעה"צ תריא, ב).